ZEF MIRDITA (Priština)

TEOFORIČKA IMENA U ONOMASTICI DARDANIJE U RIMSKO DOBA

Osobna imena posvjedočena na području Dardanije u Rimsko doba, kao i u ostalom dijelu Rimskoga Carstva nisu puki apstraktni pojmovi, bez sadržaja i značenja. Ona u stvari sadržavaju u sebi moralne, pravne, intelektualne sadržaje, mentalne i karakterne vrline, senzulanosti, fizičke osobine ljudskoga tijela, etničke i regionalne konotacije, rodnosti i susjedstva, političkog su i socijalnog sadržaja, izražavaju prosvjećenost i vjerske nazore koji su se manifestirali kroz teoforička osobna imena, tj. onih koja su izvedena od imena bilo kojeg boga. I upravo šarolikost i rasprostranjenost ovih teoforičkih osobnih imena jasan su dokaz otvorenosti duha stanovništva određenog teritorija prema fenomenima religiozne prirode i kultovima strane proveniencije. Dardanija u tome ne čini nikakav izuzetak. Naime, ona po svome geografskom položaju čini most između Istoka i Zapada, Sjevera i Juga kroz čije transverzalne puteve prirodnog karaktera (Vardar—Morava—Dunav) te kasnije i kroz rimske magistrale, djelo ruku rimskih vojnika koje su pratile upravo pravce tih prirodnih puteva, bila je na udaru svim tim stranim civilizacijskim i kulturno-duhovnim fenomenima, zadržavajući dakako svoje osobitosti kao odraz različitog i veoma prostranog geografskog prostora, van domašaja tim stranim fenomenima. To se jasno može vidjeti ne samo u materijalnoj i duhovnoj kulturi nego i u onomastici, pa shodno tome i na osnovu teoforičkih imena koji je materijal stematiziran i objavljen.[1]

Prije nego li pređemo na tretiranju teoforičkog onomastičkog materijala Dardanije potrebno je istaći dvije osnovne činjenice koje se odnose na sam način nadjevanja imena nosiocima istih, a to je:

---

[1] A. Mócsy, Vorbereiten zu einem Onomasticon von Moesia Superior, Godišnjak VIII. Centar za balkanološka ispitivanja VI, Sarajevo 1970, 139—180; Idem: Einige prebleme der Namenforschung im Lichte der Namengebung der Provinz Moesia Superior. Colloques internationaux du centre national de la Recherche Scientifique. L'Onomastique Latine. N° 564. Paris 13—15 octobre 1975, Paris 1977, 385—393.; A. Mirdita, Antroponimia e Dardanisë në kohën romake (Die Antroponymie Dardaniens zur Römerzeit), Prishtinë 1981.; P. Petrović, Inscriptions de la Mésie Superieure. vol IV. Naissus-Remesiana-Herreum Margi. Sous la diréction de Fanoula Papazoglou. Beograd 1979 (Dalje: IMS): B. Dragojević-Josifovska, IMS VI. Scupi et la région de Kumanovo, Beograd 1982. i dr.

1. da se u nadjevanju osobnih imena primjenjuje osnovno pravilo koje je bilo zajedničko svim indoevropskim narodima, a to je a) da se daju imena osobi koja nisu u nikakvoj vezi sa imenima roditelja ili predaka; b) da se jedan dio imena nalazi u imenu djeda, pradjeda odnosno roditelja, braće i sestara koja su slična ili ista; c) da djed i nećak, odnosno bratić ili sestrić imaju isto ime i d) da su otac i sin imali isto ime. Ovaj posljednji fenomen je veoma bio rasprostranjen u antičkom svijetlu kao uostalom i danas kod kršćanskih roditelja[2] i 2. materijal iz kojega crpimo onomastiku Dardanije u Rimsko doba za razliku od ostalih pa i susjednih rimskih provincija je kudikamo siromašniji i jednoličniji. I dok u susjednim provincijama, konkretno u Trakiji, natpisi koji su i jedini izvor za poznavanje ovog imenskog materijala su po prirodi različiti i po svome sadržaju čak nalazimo i onih koji pokazuju i rodoslovno stablo pojedinih kraljevskih obitelji ili drugih društveno-političkih značajnih struktura.[3] Svega toga nažalost epigrafski materijal iz Dardanije nema. On je, naime, jednostavne prirode i to uglavom su karaktera nadgrobnih natpisa i votivnih ara.

Što se pak teoforičnih imena Dardanije rimskoga doba tiče ona su grčko-rimskog, pa neka sa sinkretističkim obilježjima i epihorskog karaktera. Na ovakvu diobu nas je navela činjenica što su Rimljani veliki broj grčkih bogova prisvojili i naturalizirali su ih kao svoje. S druge strane sva grčko-rimska teoforička imena su izvedena od imena viših i nižih bogova,[4] odnosno od bogova koji su imali značajnu ulogu u odgojnom i sportskom formiranju mladića kao što je to slučaj sa bogovima: *Apollon, Dioskuri, Hermes, Poseidon, Herakles* i *Iolaos,* i onih bogova koji su imali malu ili nikakvu ulogu u navednom formiranju mladića, kao što su *Artemida, Hera, Dionysos, Asklepios, Helios, Sabazios i Silvanus.*[5] K tome još treba imati u vidu i činjenicu, da su teoforička imena imala i apotropejsku funkciju,[6] kao što je to slučaj sa svetačkim odnosno kalendarskim imenima kod kršćana. U Dardaniji su posvjedočena imena tako reći svih bogova osim *Iolaosa, Heliosa i Sabaziosa.* Međutim, *Artemida* je posvjedočena u imenu jednih od njezinih hipostaziranih osoba, a to je *Atalante.*[7]

Što se tiče teoforičkih imena koja su bila veoma poželjna i posvuda rasprostranjena u antičkom svijetu,[8] dijele se na ona koja se izvode od imena viših bogova, kao što su: *Apollo, Cera, Diana, Ianus, Iunona, Iuppiter, Mars, Mercurius, Minerva, Neptunus, Saturnus, Silvanus* i *Vesta* i na ona koja se izvode iz imena nižih božanstava, kao što su: *Afrodita, Artemida, Asklepije, Eros, Herkules* itd. U grupu teoforičkih imena trebaju se ubrajati i sva ona teoforička imena poganskoga svijeta koja su postala sastavni dio onomastičkog kršćanskog fonda, kao što su *Apollonius, Dionisius, Theodorus, Theodotus* itd., odnosno ona čista teoforička krišćanska imena kao što su

---

[2] F. Justi, Iranisches Namenbuch. Marburg 1895, V.; W. Schulze, Zur Geschichte lateinischer Eigenamen, Berlin 1904, 73, 243, 514 ss.; V. Beševliev, Untersuchungen über die Personennamen bei den Thrakern, Amstardam 1970, 9—12.

[3] J. Beloch, Griechische Geschichte I—IV, 2. Aufl. Berlin 1923—1927 (III, pag. 85, 91).; B. Lenke, Thraker, RE VI A, col. 414—452.; J. Todorov, Trakijskite care, Sofija 1933; Ml. Tonev, Die Teilung des thrakischen Reiches nach dem Tode Kotý, Izvestija na istoričeskoto družestvo XVI—XVIII/1940 (Sofija), 484—492; V. Beševliev, op. cit., pag. 1—8.

[4] I. Kajanto, The Latin Cognomina. Societas Scientiarum Fenica. Commentationes Humanarum Litterarum. Tomus XXXVI. Nr. 1—4. Helsinki-Helsingfors 1965, 53, 211 ss.

[5] V. Beševliev, op. cit., pag. 22

[6] F. Justi, op. cit., pag. V.

[7] Roschers Lexikon I. 1, col. 664—662.

[8] W. Schubart, Einführung in die Papyruskunde, Berlin 1918, 331.; E. Fränkel, RE XVI, col. 1621 ss.; V. Beševliev, op. cit., pag. 22.

Deusdedit, Vincetdeus, Deumhabet itd.[9],ali koja u ovom radu nisu obuhvaćena, jer nam je osnovni epigrafski materijal vremenski najbogatiji od I do IV. st. poslije Krista.

Pri svemu tome još, kada je riječ o teoforičkim imenima izvedenim od imena viših bogova, treba imati u vidu činjenicu da se ona sastoje od dedikativnih svojstava koja se dobijaju pomoću adjektivnog sufiksa na *-alis/-aris* čime se izražava najviše *„svojstvo"* dotičnog boga i pomoću metonimije dobija se osobno teoforičko ime i od epiteta odnosno nadimaka određenog boga u kojem je skriveno osnovno svojstvo određenog boga. U odnosu na ovaj drugi tip onaj prvi je najrasprostranjeniji u čitavom Rimskome carstvu,[10] pa i u Dardaniji. Pored ovih dviju grupa postoje još grčka teoforička imena sa sufiksima: -δωρος, -γενης ili -φάνης, karakteristična za lokalna božanstva odnosno za kult jednog mjesta ili obitelji. Naime, ukoliko neka obitelj nije imala djece ili pak su joj redom umirala onda bi se dotična obitelj zavjetovala određenom božanstvu. I kada bi im se rodilo dijete, smatrajući da je ono dar božji, onda bi djetetu dali ime dotičnog boga sa jednim od navedenih sufiksa.[11] Osim onih navedenih tipova teoforičkih imena epigrafski materijal daje nam podataka o postojanju i epihorskih teoforičkih imena, iako ne o znatnom broju.

Kako su grčko-rimska teoforička imena zajedničkog karaktera na čitavom Rimskome carstvu, pa shodno tome i u Dardaniji, mi ćemo ih ovdje i kao takve predstaviti.

Jedno od najrasprostranjenijih teoforičkih imena tako reći bilo gdje u Rimskome carstvu jeste osobno teoforičko ime *Apollonius*.

Poznato je da je kult *Apollona* bio po svuda rasprostranjen i veoma čest na balkanskim prostorima.[12] Za nosioca njegova imena on je bio zaštitnik bilo dotične osobe ili pak cijele obitelji. Dapače, on je posvjedočen kao zaštitnik plemena i gradova i kao bog kolonizacije i bio je ideal mladih muškaraca.[13] Ovo se teoforičko osobno ime u obliku *Apollonius* u Dardaniji posvjedočuje dva puta i to na području kolonije Scupia u svojstvu patronimika:

- *Bass(us) Apollo-| ni(i) filius domo|Antiochia...*[14] i u Ulpiani: Ἀπολλώνιος | Μενελάου [15]. Iako je osobno ime *Bassus* homofonog karaktera prisutno u različitim jezičnim područjima,[16] ipak obojica su orijentalci.

---

[9] I. Kajanto, The Latin Cognomina, 58 ss.: Idem Onomastic Studies in the early Christian Inscriptions of Rome and Carthage. Acta Instituti Romani Finlandiae vol. II: 1, Helsinki-Helsingfors 1963, 87 ss.

[10] I. Kajante, The Latin Cognomina, pag. 53, 54.

[11] Br. Doer, Die römische Namengebung. Ein historischer Versuch, Stuttgart, 1979.; M. Lambertz, Glotta, 5, 1913, 99 ss.; V. Beševliev, op. cit., pag. 23 s.

[12] Roschers Lexikon I. 1, col. 422 ss.; K. Wernicke, RE II 1 (1895), col. 1—111.; M. P. Nilsson, Geschichte der griechischen Religion. Erster Band. Die Religion Griechenlands bis auf die griechische Weltherrschaft. München 1976[3], 529—564; Zweiter Band. Die hellenistische und römische Zeit. München, 1974[3], 118 s.; G. Wissowa, Religion Kultus der Römer, München 1971[2], 50, 74 s, 130, 238, 293 ss; K. Latte, Trömische Religionsgeschichte, München 1976[2], 221—225.; G. Kazarow, „Das Heiligtum des thrakischen Heroos" bei Dinikli, Klio 22, 1928, 3, 237 ss.; V. Beševliev, op. cit., pag. 19.

[13] Roschers Lexikon, I. 1, col. 438 s, 442 s; M. P. Nilsson, op. cit. I, pag. 557 s.

[14] Spomenik 71 (1931), 574.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 232, mr. 114.; IMS VI, pag. 107, nr. 95.

[15] An. ép. 1972, pag. 144, nr. 502; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 247, nr. 209 (8).

[16] W. Schulze, op. cit., pag. 71.; W. Pape, Wörterbuch der griechischen Eigennamen. 3. Aufl. bearbeitet von G. F. Bensler, Braunschweig 1911, 201.; I. Kajanto, The Latin Cognomina, 244.; D. Detschew, Die thrakischen Sprachreste. 2. Aufl. Wien 1976, 44.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 88.

I dok je *Apollonius* karakteristično za više, bogatije i obrazovanije socijalne slojeve,[17] dotle je narodno grčko ime *Apollonides* izvedeno od *Apollonius*, karakteristično za libertine i robove.[18] Ono je posvjedočeno na području Kumanova i to u selu Lopate na jednoj ari posvećenoj: *[Deo]inv(i)c[to][pro]* | *sal(ute) Aug[[g(ustorum)]]* | *n[n(ostrotum duorum)]] templum) vetustate* | *dilapsum unprendio(!)* | *suo restituit* | *Apollonides eor(undem)* | *ser(vus) sc(rutator) stat(ionis) Lamud()* | *Gentiano et bass(o) co(n)s(ulibus)*[19], i na ari nađenoj u Čelopeku odnosno u Klečovce, podignuto od istog *Apollonidesa* koji je bio *vect(igalis) Il* | *lir(ici) ser(vus) (contra)sc(riptor) Stat(ionis)* | *Lamud...*[20] I u ovom slučaju radi se o orijentalnom porijeklu dedikanta.

Ime božice *Demetre* koja posjeduje ista svojstva latinske božice *Cere*[21] sa sufiksom *-ina, -ius* je postalo teoforičko ime. Osobito je karakteristično za libertine.[22] Iako je posvuda rasprostranjeno u Dardaniji je posvjedočeno svega dva puta i to u svojstvu Dolichenovog svećenika. U prvom slučaju kao patronimik: *Victor Demetri (filius) et De* | *metrius Ambibi (filius) sace[r]* | *dotes eiusdem dei.*[23] Svakako da se i ovdje radi o orijentalcima, gdje je i najviše rasprostranjen, a prisutan i u kršćanskoj onomastici.[24]

Teoforička imena dedikativnog karaktera izvedena od imena viših božanstava sa adjektivnim sufiksima na *-inus/-ius* posvjedočena na teritoriji Dardanije jesu *Iovinus i Iovius*, izvedena od imena vrhovnog boga Iupitera u genitivnom obliku.[25] U obliku *Iovinus* posvjedočen je na području Timacum minus, i to u Ravne: — *Valerius Iovinus* i *Fla* | *via Iovina*[26], te na području Municipiuma Ulpiane, u Lipljanu: *Iovius an(nis) XI.* |[27] Zanimljivo je istaći činjenicu, da je ime Iovinus rasprostranjeno i kod kršćana.[28]

---

[17] K. Latte, op. cit., pag. 222.; V. Beševliev, op. cit., pag. 23.

[18] Aegidio Forcellini, Lexikon totius latinitatis. Tom V. Onomastikon Patavii 1940, p. 144 (Dalje: LTL).; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 84.

[19] Lj. Zotović, Mitraizam na tlu Jugoslavije, Beograd 1973, pag. 33, nr. 43 b.; P. Petrović, Paleografija rimskih natpisa u Gornjoj Meziji, Beograd 1975, pag. 130, nr. 10; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 241, nr. 171; IMS VI, pag. 162, nr. 209.

[20] Lj. Zotović, op. cit., pag. 33, nr. 43a.; P. Petrović, op. cit. pag. 130, nr. 9; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 238, nr. 157.; IMS VI, pag. 165, nr. 212. Naime, i pored činjenice što je Marus posvjedočen i na latinskom jezičnom području (W. Schulze, op. cit., pag. 360.; I. Kajanto, The latin Cognomina, 176), ono je, ipak, karakteristično za Maloazijsko područje, za Lycaoniu (L. Zgusta, Kleinasiatische Personennamen, Prag 1964, 298).

[21] Roschers Lexikon I. 1, col. 959, 986.; M. P. Nilsson, op. cit. I, pag. 461 ss; G. Wissowa, op. cit., pag. 192 ss; 297 ss: K. Latte, op. cit., pag. 161 ss.

[22] LTL V, pag. 471; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 98.

[23] An. ép. 1966, pag. 94, nr. 340; Spomenik 71 (1931), 510.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 248. nr. 340; Spomenik 71 (1931), 510.; z. Mirdita, Antroponimia, pag. 248, nr. 219 (18). Zanimljivo je istaći i činjenicu, da na čitavom području Moesiae Superior ovaj je kognomen posvjedočen još samo u Singidunumu (M. Mirković, IMS I, pag. 60, nr. 28).

[24] I. Kajanto, Onomastic Studies, 25.

[25] Reschers Lexikon II. 1, col. 296, 618; LTL VI, pag. 39; G. Wissowa, op. cit., pag. 114 ss.; K. Latte, op. cit., pag. 365.;I. Kajanto, The Latin Cognomina, pag. 212.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 110.

[26] JOAI 6(1903), Bb. 47, nr. 54; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 298, nr. 526(85)

[27] Z. Mirtida, Novitates epigraphicae e Dardania collectae, Arheološki vestnik, 31 (1980), Ljubljana, pag. 192, nr. 11 (Dalje: Arh. Vest.); Idem: Antroponimia, pag. 251, nr. 235 (34).

[28] I. Kajanto, Onomastic Studies, 105

U ovu grupu teoforičkih imena spada i *Mercurius* odnosno *Mercurialis*[29], koja su karakteristična za robove i libertine,[30] a pojavljuje se i kod kršćana.[31] Pošto je *Mercurius* identičan po svojim svojstvima sa grčkim bogom *Hermesom*, onda je moguća samo latinska translacija ovoga boga.[32] Često se nalaze zajedno kao nadimak, kao što je to slučaj iz Bitinije.[33] Kao *Mercurius* također je i *Hermes* bio karakterističan za robove i libertine, a javlja se i u kršćanskoj onomastici.[34] Međutim, dok je *Mercurialis* u Dardaniji posvjedočen samo jedan puta, kao i *Mercurius: Ti. Cl(audio) Ti. f(ilio) Quiri(na) |Mercuriali| pr(aefecto) coh(ortis) I Mont(anorum)*[35] i *Aur(elis) Mercurius| mil(es) leg(ionis) XIII Gem(inae)*[36], dotle kognomen *Hermes* je posvjedočen četiri puta: *Tib(erius) Cl(audius) Her(mes?) m|aritus vivo se(!)* |[37], te na teritoriji Municipuma Naissusa: *I(ovi) O(ptimo) F(ulgentori?* ili *Fulminatori?)| Capitalino ex boto(!) p(osuerunt) |Nica Herme[s]*|[5] *pro salute| domini no|stri*[---][38], *Ti(berius) Cl(audius) Her[m]|es v(otum) L(ibens) a(nimo) p(osuit)*[39].

U sklopu dedikativnih kognomina teoforičkog karaktera spada i kognomen *Saturninus* koji je u republikansko doba bio karakterističan za nobilitet,[40] osobito često u metonimijskom smislu podrazumijevalo se *Iupitera i Iunonu*, odnosno *Zeusa i Heru*.[41] U Dardaniji je znatno posvjedočeno ovo teoforičko ime i to na području kolonije Skupia: *(a) [pr]o salu[te]*| [- - -]| [- - -]| [- - -]|[5] *Saturninu[s]*| *[tr(ibunus)] mil(itum) bis*;[42] *Antonis| Saturnina*|[10] *avia menori*;[43] *T. Fl(avius) Satur|ninus vix(it)*| V mes(ibus)|[5] *III*;[44] *Saturninus| et Felicula| f(aciendum) c(uraverunt)*[45]; *C?] Aur(elius) Saturni(nus) d(onis) d(onatus) Sc(upis)*[46]; Zatim, na području municipiuma Naissusa: *Om|pha| lae| Ael(ius)*|[5] *Satu|rninus| d(onum) d(edit)*[47] i od istog dedikanta:

---

[29] I. Kajanto, The Latin Cognomina, 55, 57, 212, 216.

[30] I. Kajanto, The Latin Cognomina, 134; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 119s.

[31] I. Kajanto, Onomastic Studies, pag. 87 bis; 88 bis; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 119 s

[32] Roschers Lexikon I. 1, col. 234; G. Wissowa, op. cit. 51, 304.; M. P. Nilsson, op. cit. I, pag. 501 s.

[33] I. Kajanto, The Latin Cognomina, 58.

[34] LTL V, pag. 730 ss.

[35] (Ravne): JOAI 6(1903), Bb. 43, nr. 50.; P. Petrović, op. cit., pag. 137, nr. 30.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 284, nr. 442(1).

[36] Spomenik 98(1941—1948), 178.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 293, nr. 494(53).

[37] (Selo Pobužje, sjeverno od Skoplja): An. ép. 1964, 271,; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 242, nr. 280.; Anna et Jaro Sašel, Inscriptiones Latinae quae in Jugoslavia inter annos MCMLX et MCMLXX repertae et editae sunt. Situal 19/1978, Ljubljana, nr. 552. (Dalje: ILjug); IMS VI, pag. 85, nr. 58.

[38] (Niš): CIL III 1677.; IMS IV, pag. 70, nr. 6.

[39] (Brzi Brod-Mediana): Spomenik 98(1941—48), 233.;). Mirdita, Antroponimia, pag. 276, nr. 393(40).; IMS IV, pag. 93, nr. 54.

[40] I. Kajanto, The Latin Cognomina, 54

[41] Roschers Lexikon IV, col. 426 ss.

[42] (Markova Sušica): Spomenik 75(1933), 213.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 226, nr. 78.; IMS VI, pag. 61,nr. 24.

[43] (Dobri Dol): ILJUG. 5, 1961, pag.27, nr. 33.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 234, nr. 131; IMS VI, pag. 99, nr. 81.

[44] (Skoplje-Vlae): ILjug. 5, 1961, pag. 26, nr. 30.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 233, nr. 121; IMS VI, pag. 122, nr. 120.

[45] (Radišane): Živa antika 27, 2, 1977(Skoplje), pag. 452, nr. 2 (Dalje: ŽA).; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 216, nr. 23; IMS VI, pag. 136, nr. 143

[46] (Cajir-Kostolac): CIL III 14507; JOAI 4(1901), Bb. 85—92; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 22, nr. 57.

[47] (Lece-Leskovac): P. Petrović, IMS IV, pag. 121, nr. 110.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 274, nr. 378(25).

Deo[Sanc] to | [Her] cu | li invi | cto | Satur | ninus | d(onum) d(edit)[48], te na području Timacum minusa: *T. Iul(ius) Satur | -min(us) vet(eranus) ex dec(urio) | coh(ortis) II Aur(eliae) D(ardanorum)*[49]

Već smo istakli da teoforička imena sa sufiksom na *-genus*, odnosno γενης povezuju se određenim kultovima božanstva lokalnog karaktera odnosno obiteljskim kultom sa određenim željama. U tom smislu treba shvatiti i teoforičko ime *Hermogenes* koje je posvjedočeno u Nišu *[I]ovi Pater[no] | ael(ius) Hermog[enes[| ex vot(o) pos[uit]*[50], odnosno u Ravne: ... *Aur(elio) | Hermogeni | dec(urioni) coh(ortis) |*.[51] Moguće je, da se u ovu skupinu teoforičkih imena spada i kognomen *Hermogoras*, inače karakterističan za robove i libertine, a posvjedočen je u Nišu: *C. Iuli Her | mocora(!) Nici | [a]*.[52]

Ime boga *Silvana* ima značajnu ulogu u formiranju teorofičkih imena dedikativne grupe. Imajući u obzir njegov pridjevni oblik znači ipak, da *Silvanus* u početku nije bilo samostalno ime boga, nego epitet bilo kojeg boga,[53] odnosno da se pod tim imenom treba podrazumjeti „šumovit kraj".[54] To je u stvari ime starolatinskog boga šuma, polja i stada iz kojeg su izvedena teoforička imena *Silva, Silvester i Silvanus* koja se imena nalaze i u kršćanskoj onomastici[55] koliko god je ono bilo veoma rasprostranjeno, ipak je zanimljivo istaći, da je na čitavom području provincije Moesiae Superior, shodno tome i Dardanije, ono je posvjedočeno jedino na području kolonije Skupi: *G(ai) Venulei Her | culanus | Persinus |* [10] *Silvanus fili | parentibus*, [56] odnosno na području Municipiuma Ulpiane *Silva* u funkciji matronimika: *Tattia Silvae | Fidia vixit a(nnis) XXV*[54] i oblik *Silvanus* u Ulpiani: *sub cura Ant(oni) | [Si]lvani v(ir) e(gregii) proc(uratoris)*.[50] A u obliku *Silvester* posvjedočen je jedino u Ulpiani: *M. Aur(elius) Silvester | dec(urio) q(uim) q(uenalis) v(otum) s(olvit)*.[59]

Što se tiče teoforičkih imena izvedenih od imena nižih božanstava treba reći da su nešto brojnija od onih viših. Tu su uglavnom prisutna božanstva iz grčke kulturne duhovne sfere sa elementima sinkretizma grčko-rimskih sa onim istočnim, konkretno orijentalno-semitskim božanstvima i kultovima.

Ovoj grupi teoforičkih imena pripada i ime *Aphrodisia* sa metonimijskim značenjem „ljubavno uživanje", izvedeno od τὸ Αφροδίδιον sa značenjem Afroditin hram.

---

[48] (Gazdare): An. ép. 1968, pag. 135, nr. 450; IMS IV, pag. 122, nr. 111.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 277, nr. 395 (42).

[49] (Ravne): Spomenik, 98 (1941—1948), 182: Z. Mirdita, Antroponimia, pag.293, nr. 497(56).

[50] IMS IV, pag. 78, nr. 23.

[51] ŽA, 12, 2, 1963, pag. 377, nr. 7, fig. 7; An. ép. 1964, pag. 109, nr. 268; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 286, nr. 452 (11). On se javlja i u obliku *Termogenes* koji je potvrđen na bronzanoj lampi nađenoj između Dobrog Dola i Vlaškog Dola (M. Mirković, IMS I, pag. 89, nr. 83).

[52] CIL III 1682; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 271, nr. 361(8); IMS IV, pag. 85, nr. 37.

[53] Roschers Lexikon IV, col. 824 s; G. Wissowa, op. cit., pag. 213 ss.

[54] Ibidem.

[55] G. Wissowa, op. cit., pag. 213 A 6.; I. Kajanto, Onomastic Studies, 61.

[56] (Sopište-južno od Skoplja): ŽA, 4, 1954, pag. 198 ss.; ILjug. 5, 1961, pag. 30, nr. 40.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 230, nr. 101.; IMS VI, pag. 143, nr. 156.

[57] (Gračanica): Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 242(41)

[58] (Laplje Selo): JOAI 6(1903), Bb. 29, nr. 36.; P. Petrović, Paleografija, pag. 132, nr. 15.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 253, nr. 249(48).

[59] P. Petrović, op. cit., pag. 132, nr. 14.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 255, nr. 255(54).

Naime, prema Euhemeru Afrodita je bila ona koja je stvorila blud[60], čiji su praznik Afrodizije slavile hetere.[61] Ovo teoforičko ime u Dardaniji je posvjedočeno dva puta i to na teritoriji kolonije Scupi, u selu Bardovce: *D(is) M(anibus)* | *Afrodisia (!)*[62] i: *Afrpdosia ma* | *ter suprvixit...*[63] U drugim dijelovima Rimskoga carstva ovo je ime veoma rasprostranjeno i karakteristično za robove i libertine,[64] a zanimljivo je istaknuti, da je ono posvjedočeno i u kršćanskoj onomastici.[65] Istoj imenskoj grupi spada i teoforičko ime *Aphroditus* koje je izvedeno od imena *Aphrodite,* čiji je kult nastao sinketizmom grčke i semitske religije (*Astarte*), a koja je predstavljala božicu mjeseca i ljubavi, čija je funkcija bila u davanju svake životinjske i vegetativne plodnosti.[66] Međutim, u metonimijskom smislu Afrodita nije se predstavljala kao ljubav ili kao seksualni podstrekač, nego kao personifikacija prolaznosti. Naime, sve su Afroditine gluposti smrtne.[67] Ona je na tlu Dardanije posvjedočena samo na teritoriji kolonije Scupi, i to u selu Dimci, sjeverno od Skoplja: *C. Ulp[ius] Aphr(o)* | [5] *ditus coniu* | *gi.*[68]

Imajući u obzir funkciju ozdravljenja i zaštite zdravlja kult *Asklepia*[69] na čitavom području provincije Moesiae Superior, shodno tome i u Dardaniji, zanimljivo je istaći, da je bio veoma slabo posvjedočen preko teoforičkog imena. Djelomično i ono je karakteristično za robove i libertine.[70] Tako da je u obliku *Asclepiades* posvjedočen na području Municipiuma Ulpiane: *et Aur(elio) Asclepiadi gene-* | *ro,*[71] i na području Municipiuma DD kod Sočenice: *M. Aur(elius)* | *Asclep-* | *(ia)des v(ir) e(gregius) ex leg(ato) [p(osuit)*[72]. A na području kolonije Scupi, kod sela Dolno vodno javlja se u obliku *Asclepiodote: Valeria* | [10] *C(ai) f(ilia) A* | *[s]clepio* | *[do]te* | *ann(orum) L* | .[73] Ono se javlja i u kršćanskoj onomastici.[74]

Jedna od *Artemidinih* hiposteza jeste i *Atalante.*[75] Ono je posvjedočeno samo jednom i to u Rudnici na području Municipiuma DD kod Sočanice: *Fl(aviae) Atalantes* | *vix(it) annis L* | .[76] Čini nam se mogućim, da kognomen *Attianus* koji je nastao od gentilicija *Attius*[77] na osnovu korijena *Att-* sa sufiksima *-uis/-ianus* smatrati ga teoforičkim imenom koji bi bio izveden od imena boga *Attis* koji bi po svojstvima simbolizirao

---

[60] M. P. Nilsson, op. cit., II, pag. 288.

[61] Idem, pag. 195.

[62] Spomenik 98(1941—1948), 422.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 219, nr. 37; IMS VI, pag. 100, nr. 82.

[63] Spomenik 98(1941—1948), 421.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 219, nr. 36; IMS VI, pag. 131, nr. 135.

[64] Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 84

[65] I. Kajanto, Onomastic Studies, 87.

[66] Roschers Lexikon I. 1, col. 645 s; M. P. Nilsson, op. cit., I., pag. 519 ss.

[67] M. P. Nilsson, op. cit. I., pag. 7754.

[68] ILJug, 5, 1961, pag. 22, nr. 49.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 223, nr. 62; IMS VI, PAG. 144, NR. 158.

[69] Roschers Lexikon I. 1, col. 615 ss; M. P. Nilsson, op. cit., pag. 538 ss.

[70] G. Alföldy, Die Personennamen in der römischen Provinz Dalmatia. Heidelberg 1969, 157.; A. Mócsy, Die Bevölkerung von Pannonien bis zu den Markomanenkriegen, Budapest 1959, 164.

[71] (Gračanica): CIL III S 8180=1695; JOAI 6(1903), Bb. 33, nr. 41; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 252, nr. 243(42).

[72] E. Čerškov, Municipium DD kod Sočanice, Beograd-Priština 1970, pag. 56, nr. 14.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 269, nr. 349(43).

[73] ILJug. 5, 1961, pag. 33, nr. 50.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 214, nr. 5; IMS VI, pag. 94, nr. 73.

[74] E. Diehl, Inscriptiones latinae christianae veteres I—III, Berolini 1961, 3962 (Dalje: ILCV).

[75] vidi bilj. 7

[76] CIL III 14609; JOAI 3(1900), Bb. 166, nr. 66; E. Čerškov, op. cit., pag. 68, nr. 28.

[77] W. Schulze, op. cit., pag. 68, 423.; I. Kajanto, The Latin cognomina, 35, 141; W. Pape, op. cit., pag. 172.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 86.

prirodni život slično sa *Kybelom* - božicom Frigijaca, odnosno frigijskom Majkom bogova.[78] Sa sufiksom *-ianus*, dakle *Attianus* posvjedočen je na području Municipiuma Naissus: *D(is) M(anibus) | Aur(elius) Atti | anus mil(es) | co[h(ortis)*.[79]

Kolikogod je kult Dionizija, tračko-frigijskog božanstva vegetacije koje je ljude podučavao u kultiviranju vinove loze, čije se ime i dovodi u vezu sa rječju „woinos" sa značenjem „vino" odnosno „bog iz Nise" ili „Zeusov sin" [80] bio rasprostranjen po Rimskome carstvu, a osobito u Trakiji, u Dardaniji čini se nije bio toliko prisutan. To se vidi i iz teoforičkog imena izvedeno od ovoga božanstva koje je u Dardaniji posvjedočeno svega dva puta: *Dionysiu | s Petroni* |,[81] odnosno: Αὐρ–ήλιο|υς Διονύδιους | χωειουγι βε|νεμερεντι[82], iako je poznato da je Dionizije bio poštovan od seljaka i širih slojeva društva osobito karakteristično je bilo za libertine.[83] Ono je prisutno i u kršćanskoj onomastici.[84]

Ista je situacija i sa slučajem kulta *Dioskura* koji je bio posvuda rasprostranjen,ooo[85] a osobito kod Tračana. To se jasno odražava i u samoj rasprostranjenosti teoforičkog imena izvedeno od imena ovoga božanstva. Međutim, i ta su imena na tome području bez izuzetaka sa egejskog areala.[86] No na čitavom području provincije Moesiae Superior ono je posvjedočeno na području kolonije Scupi i to u Dobrom Dolu, južno do Skoplja, i to kao patronimik: *Maema Dios | curidi filia*.[87]

Dedikativnog karaktera jeste i teoforičko ime *Divus*,[88] koje u metonimijskom značenju podrazumijeva *Angeronu* ili *Angeroniu*, čije se ime izvodi od angina neke bolesti grla.[81] Inače ovo teoforičko ime je veoma rijetko posvjedočeno i javlja se u oblicima *Divos*,[90] *Dius*,[91] Δῖος, Δεῖος[92]. Na čitavom području Moesiae Superior ono je posvjedočeno jedino u Dardaniji i to na području kolonije Scupi: *Claudi[u]s* | [5] *Divus (centurio)*.[93] Zasigurno se ovdje radi o nekom orijentalcu.

---

[78] Roschers Lexikon I. 1, col. 715 ss; II. 1, col. 1638 ss.; G. Wissowa, op. cit.,pag. 321 s; 326.; K. Latte, op. cit., pag. 261, 342 s; M. P. Nilsson, op. cit. II, pag. 640 s; 666.

[79] CIL III 14556; JOAI 4(1901), Bb. 163, nr. 3; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 283, nr. 436(83).; IMA IV, pag. 114, nr. 94.

[80] Roschers Lexikon I. 1, col. 1029; M. P. Nilsson, op. cit., I., pag. 564 ss G. Wissowa, op. cit., pag. 299, 303, 378.

[81] (Čučere): Spomenik 71(1931), 582; Spomenik 77(1934), 67.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 223, nr. 60; IMS VI, pag. 116, nr. 111.

[82] (Srednje Kojnare): Spomenik 98(1941—48), 449.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 244, nr. 195.; IMS VI, pag. 150, nr. 178. Imajući u obzir činjenicu, da je on posvjedočen još samo u Singidunumu (M. Mirković, IMS I, pag. 64, nr. 35), na čitavom području Moesiae Superior on je posvjedočen svega tri puta.

[83] LTL V, pag. 4860487.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 99.

[84] I. Kajanto, Onomastic Studies, 61, 87.

[85] Roschers Lexikon I. 1, col. 1156 ss.; M. P. Nilsson, op. cit., I, pag. 406 s; K. Latte, op. cit., pag. 173 s.; g. Wissowa, op. cit., pag. 268 s.

[86] V. Beševliev, op. cit., pag. 20.

[87] ILJug. 5, 1961, pag. 28, nr. 35.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 224, nr. 64.; IMS VI, pag. 117, nr. 113.

[88] I. Kajanto, The Latin Cognomina, 211.

[89] Roscher Lexikon, I. 1, col. 1190.; G. Wissowa, op. cit., pag. 241.

[90] CIL VI 32482, 27; XIII 8606.

[91] CIL VI 25171

[92] W. Pape, op. cit., s. v.; F. Preisigke, Namenbuch enthaltend alle griechischen,a lateinischen, ägyptischen, hebräischen, arabischen und sonstigen semitischen Menschennamen, soweit sie in griechischen Urkunden (Papyri, Ostraka, Inschiften, Mumienschildern usw). Agyptens sich Vorsiden. — Mit Anhange von Professor Dr Enno Littmann, enthaltend die un disem Namenbuche vorkommenden abessinischen, aramäischen und persischen Namen, Heidelberg 1922, pag. 90.

[93] (Markov Manastir): Spomenik 75(1933), 213.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 226, nr. 78.; IMS VI, pag. 61, nr. 24 b.

I *Eros*, staro božanstvo prirode, njezinog stalnog obnavljanja, personifikacija ljubavi[94] u svojstvu teoforičkog imena je prisutan i u onomastici Dardanije i to svega dva puta i to jednom u Ulpiani: *M. Coceius Eros* | *ex voto fecit*[95] i na području Municipiuma DD kod Sočanice: *Vel. Eros Pri(n)ceps id.*[96] Karakteristično je za robove i libertine,[97] a posvjedočeno je i kod kršćana.[98]

U odnosu na dosada navedna teoforična imena najviše je posvjedočeno ono koje je izvedeno od imena nižeg božanstva *Hercules* koji u kultovima nisu u nikakvoj vezi sa poznatim grčkim herojem *Heraklom*. Ono je, kao htonsko božanstvo, u Južnoj Italiji, povezano sa kultom *Demetre i Dionizia*, a u Etruriji identificiran je sa kultom Marsa. U rimskoj religiji je često shvaćen kao bog rata i zaštitnik Carstva.[99] On je posvjedočen sa sufiksom *-anus*, kao *Herculanus* posvuda, a osobito na tračkom govornom području.[100] Ono se javlja i kod kršćana.[101] Uzevši u obzir čitavo područje provincije Moesiae Superior, gdje je posvjedočeno još jedno u Singidunumu[102] ovo teoforičko ime je najviše prisutno takoreći na čitavom teritoriju Dardanije. Na teritoriji kolonije Scupi posvjedočeno je četiri puta: *Cl(audius)* | *Her* | *culanus ma* | *ritus b(ene) m(eerenti) p(osuit),*[103] ... *et Hercu* | [10] *lanus patri* |;[104] *C. Val(erius) Hercu* | *lanus vix(it) an(nis) LX*;[105] *G(ai) Venulei Her* | *culanus* |;[106] te na području Municipiuma DD kod Sočanice: *Herculano* | *vix(it) ann(is)* VIIII; [107] dotle na području Municipiuma Naissusa ono je posvjedočeno tri puta i to u Nišu: *P. Iu[l(ius) Her]u* | *lan[us 2—3]* |;[108] *M. Ulpiu*[s] | *Herculan*[us] | *p(osuit)*,[109] te i u Bosiljgradu: *et H<e>r* | *[cul] anus fili ()*.[110] Isto tako na području Timacum minus svega dva puta i to u Ravne: *C. Iulius Her-* | *culanus vet(eranus)* | *leg(ionis) VII Cl(audiae)*[111] i *Sept(imius) Herculanus* | *pater*.[112]

---

[94] Roschers Lexikon I. 1, col. 1339 ss.

[95] JOAI 6(1903), Bb. 31, nr. 37; Spomenik 71(1931), 59.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 248, nr. 214 (13).

[96] E. Čerškov, op. cit., pag. 65, nr. 13.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 269, nr. 348 (42).

[97] LTL V, p. 551.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 101.

[98] I. Kajanto, Onomastic Studies, 87.

[99] Roschers Lexikon I. 2, col. 2253.; G. Wissowa, op. cit., pag. 271 ss; 279, 284 s.; K. Latte, op. cit., pag. 213 ss.

[100] I. Kajanto, The Latin Cognomina, 216; G. Alföldy, op. cit., pag. 215.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 108.

[101] LLCV 3476; I. Kajanto, Onomastic Studies, 82.

[102] M. Mirković, IMS I, pag. 60, nr. 29.

[103] (Zlokućani): CIL III 8209; IMS VI, pag. 108, nr. 97.

[104] (Dolno Vodno): Spomenik 98(1941—48), 430; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 224, nr. 67.; IMS VI, pag. 131, nr. 136

[105] (Ljubance): CIL III 8220; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 226, NR. 76.; ims VI, pag. 139, nr. 149.

[106] (Sopište): ILJug. 5, 1961, pag. 30, nr. 40.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 230, nr. 101.; IMS VI, pag. 143, nr. 156.

[107] Spomenik 98(1941—1948), 225.; E. Čerškov, op. cit., pag. 63, nr. 9.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 266, nr. 330(24).

[108] Spomenik 77(1934), 37.; P. Petrović, Paleografija, pag. 134, nr. 19; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 279, nr. 4—9(56).; IMS IV, pag. 73, nr. 13.

[109] Spomenik 71(1931), 245.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 273, nr. 370 (17) IMS IV, pag. 76, nr. 20.

[110] An. ép. 1972, nr. 534.; IMS IV, pag. 228, nr. 122.

[111] CIL III 14577; JOAI 3(1900), Bb. 140, nr. 40.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 287, nr. 459(18).

[112] JOAI 6(1903), Bb. 50, nr. 60.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 290, nr. 478(37).

I pored činjenice, da se uz frigijsko ime *Mania*[113] javljaju uglavnom epihorska imena, kao što su: *Mesta, Sita, Dida, Dico, Mescena*, skloni smo, da ga ipak smatramo kao teoforičko ime koje je u ovakvom imenu prestavljalo starorimsko božanstvo majke *mana* i *lara*.[114] Ono je na balkanskom području, čini se, samo ovdje posvjedočeno i to u Sopište, sjeverno od Skoplja: *Mania avia*|,[115] iako se u toj formi javlja i u latinskoj onomastici.[116] Također i ime frigijskog boga *Men*[117] koje je personificirao mjesec u složenici sa grčkom rječju - δοτέως,[118] dalo je teoforičko ime *Menodotus* koji je dosad sporadično posvjedočen,[119] a na balkanskom području čini se da je posvjedočeno samo na području kolonije Scupi i to kod sela Radišane, što jasno govori i o stranom porijeklu dedikanta: *P. Ae*|[5] *lius Meno*|*dotus*...[120]

Niže božanstvo *Musa*,[121] inače etrursko ime Μοῦδα, posvjedočeno na dršci jednog zrcala iz Vulcia u Vatikanu, nejasnog predstavljanja,[122] kao teoforičko je ime potvrđeno u onomastici Dardanije rimskoga doba i to na teritoriji Timacum minus: *et Valeria Musa*.[123] Inače je karakteristično za libertine.[124]

Grčka božica pobjede *Nice*, odnosno *Nike* koja je u stvari personifikacija donosioca pobjede,[125] kao teoforičko ime je posvjedočeno posvuda,[126] dapače prisutno je i kod kršćana.[127] Karakteristično je za domaći etnički elemenat i libertine.[128] U Dardaniji je posvjedočeno na teritoriji kolonije Scupia: *Teufia Ni*|*ce Teufi Val*|*eri lib(erta)*[129] i Nišu, kao *Nica Herme[s]*|[5] *pro salute*.[130] Isto se tako može reći i za božicu sreće i sudbine *Tyche*[131] od kojeg je izvedeno i teoforičko ime *Tyche* posvjedočeno je jedino na području kolónije Scupi, i to u ljubotenu: *[Flavia Par*|*thenopes]*|*li(berta) Tyche*;[132] iako prema našem mišljenju nalazi se u složenici kao *Calityche:[...*|*Flauia*

---

[113] L. Robert, Noms indigènes dans l' Asie Mineure greco-romaine, Paris 1963, pag. 532.; F. Papazoglu, Structures ethniques et sociales dans les régions centrales des Balkans à la lumière des études onomastiqies, Actes du VIIe Congrès d' épigraphie grecque et latine (1977), Bucurest 1979, 162 s.

[114] Roschers Lexikon II. 2, col. 2323.; G. Wissowa, op. cit., pag. 174, 240.; K. Latte, op. cit., pag. 60, 93.

[115] F. Papazoglu, Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba, Sarajevo 1969, pag. 177.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 229, nr. 100.; IMS VI, pag. 128, nr. 132.

[116] CIL V 4373; VI 2876; W. Schulze, op. cit., pag. 426.

[117] Roschers Lexikon II. 2, col. 2687 ss.; G. Wissowa, op. cit., pag. 326 s.

[118] LTL VI, pag. 256.

[119] G. Alföldy, Die Personennamen,aa pag. 246.

[120] ŽA, 24, 1—2, 1974, pag. 242, nr. 1, fig. 2.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 228, nr. 91.; IMS VI, 120, nr. 117.

[121] I. Kajanto, The Lati Cognomina, 53, 216.

[122] Roschers Lexikon II. 2, col. 3234.

[123] Spomenik 98(1941—1948), 183.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 286, nr. 457(16).

[124] G. Alföldy, Die Personennamen, 249.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 122.

[125] Roschers Lexikon III. 1, col. 305 s.; G. Wissowa, op. cit., pag. 140 s.

[126] W. Pape, op. cit., 1002.

[127] I. Kajanto, Onomastic Studies, 28.

[128] LTL VI, pa. 335.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 122.

[129] (Dračevo): ILJug. 5, 1961, pag. 32, nr. 46.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 240, nr. 163.; IMS VI, pag. 138, nr. 146.

[130] v. bilj. 38.

[131] Roschers Lexikon V, col. 1328.; M. P. Nilsson, op. cit. II, pag. 200 ss.; G. Wissowa, op. cit., pag. 176, 261.

[132] IMS VI, pag. 119, nr. 116.

Cal] | *lityche, u(ixit)* | *an(nis LX;*[132a] zatim u Rokomiji: *Iulia Seve* | *rae lib(erta) Ty* | *che vixit* | [133] i u Zlokućane: *Tyche co* | *niugi kar(issimo)*.[134] Ono je karakteristično za libertine,[135] a javlja se i kod kršćana.[136]

Zanimljivu grupu teoforičkih imena, iako veoma sporadično posvjedočeno, u Dardaniji rimskoga doba, čine i ona imena koja su po svome karakteru epiteti odnosno nadimci pojedinih grčko-rimskih bogova. Jedno od takvih teoforičkih imena jeste osobno ime *Niceforus* koji je Zeusov epitet: *Zeus Nikephoros* odnosno *Iuppiter Victor* ili pak ostalih božanstava kao: νικμφόροι θεόι.[137] U Dardaniji se javlja samo kao *Niceforus* koje je rasprostranjeno posvuda u Italiji i na Istoku, a karakteristično je za domaće stanovništvo, robove i libertine.[138] Na području balkanskih provincija javlja se u provinciji Dalmaciji,[139] i u Dardaniji i to u Šeči: *Ael(ius) Nicefo-* | *rus lib(ertus)*.[140]

Apollonov nadimak *Phoebus*, karakterističan za libertine, što se tiče njegovog značenja, još uvijek je nejasan. [141] Međutim, na latinskom se ovaj epitet obično upotrebljava bez Apollona sa značenjem boga sunca ili samo sunce.[142] Ono je ko teoforičko ime posvuda posvjedočeno, a u Dardaniji samo na području kolonije Scupi i to u Aračinovo: *Marus* | *Elliu[s M. L(ibertus)?]* | *Phoe[bus]* | *aug(ustalis)?] col(oni-ae)* | *Scup(inorum)*,[143] i: *Phoebio] c[oniu[gi]*.[144]

Teoforičko ime *Polyxenos* koje je nadimak *Hada*, boga podzemnog svijeta,[146] na području Dardanije je posvjedočeno samo na teritoriji Kumanova: Πολόξενος Εὐνθ|ίδᾶ γονέυς.[147]

U okviru Zeusovih nadimaka spada i *Thalasse* „Božica mora" odnosno *Thalassios*, [148] a koji se kao teoforičko ime veoma sporadično pojavljuje. Ono je posvjedočeno i u kršćanskoj onomastici.[149] U Dardaniji je posvjedočen u Pećи: *et Ulp(io)* | *Thalaso*.[150] U grupi epitéta odnosno božanskih nadimaka ulazi i teoforičko ime *Uranius* kao Afroditin epitet,[151] koji je posvjedočen jedino u Naissusu: *Sexta(rius)*

[132a] An. ép. 1964, nr. 274; An. ép. 1970. nr. 584.; ILJug 19, 1978, nr. 556.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 241, nr. 175.

[133] Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 229, nr. 96; ILJug. 19, 1978, nr. 544.; IMS VI, pag. 125, nr. 125.

[134] An. ép. 1971, pag. 134, nr. 410,; ILJug, 19, 1978, nr. 546.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 237, nr. 145.; IMS VI, pag. 143, nr. 157.

[135] G. Alföldy, Die Personennamen, pag. 315.

[136] ILCV 1531.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 138.

[137] Roschers Lexikon III. 1, col. 361; 358 ss.; M. P. Nilsson, op. cit., II. pag. 87, 174.

[138] LTL VI, pag. 335.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 122.

[139] G. Alföldy, Die Personennamen,aa pag. 252.

[140] Spomenik 71(1931), 273.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 260, nr. 292(33)

[141] M. P. Nilsson, op. cit. I., pag. 559.

[142] Roschers Lexikon III. 2, col 2329.

[143] Spomenik 71(1931), 528.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 217, nr. 29.; IMS VI, pag. 95, nr. 74.

[144] (Filipovci kod Kratova): ŽA. 23, 1, 1973, pag. 148, nr. 2, fig. 2.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 240, nr. 166.

[145] Roschers Lexikon, III. 2, col. 2742.

[146] F. Preisigke, Namenbuch, 111, 337.; W. Pape, op. cit., s. v.

[147] IMS VI, pag. 183, nr. 247.

[148] Roschers Lexikon, V, col. 442 s.: 448.

[149] I. Kajanto, Onomastic Studies, 42, 1.

[150] ILJug. 5, 1961, pag. 43, nr. 64.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 259, nr. 283(24).

[151] Roschers Lexikon, VI, col. 98.; M. P. Nilsson, op. cit. I., pag. 520 s., II, 120, 130, 319, 333, 335.

(unus) exac(tor) civit(atis) Na | issat(um) | Uran(ius)[152] i na području Municipiuma Ulpiane, u Lipljanu: *[et] Pon | tius Uranius pecunia Octavianin[a] faciendum curaverunt.*[153] Iako je sporadično posvjedočen[154] i uglavnom je rasprostranjen od kršćana.[154a]

Postoje također teoforička imena izvedena iz općenito apstraktnog imena *Theos* bez neke određene individualnosti sa nekim određenim složenicama, kao što su *-dotus, - dorus, - dosius, - doulus, - pompus* i dr. a koja su imena bila veoma rasprostranjena u antičkom svijetu. Tako npr. osobno ime *Theodosius*[155] koje se kao takvo javlja još u V. st. prije Krista,[156] a inače je rasprostranjeno posvuda,[157] pa i kod kršćana[158] u čijoj je onomastici veoma čest. U Dardaniji je posvjedočen svega dva puta i to u Ravne, na području Timacum minus: *D(is) M(anibus) | Claudia | Theodosia | T]heodosiu[s].*[159] Zanimljivo je i osobno ime *Theopompus* sastavljeno od *Theos* i πομπός. Na osnovu ovog sastavnog dijela sa značenjem „vođa" ili „vodilja" koje je značenje bilo svojstveno za *Hermesa* „dušovođa", odnosno „pratilac svećanog ophoda"[160] ili „glasnik" što bi u prijevodu glasio kao „bogoglasnik", vidi se da je riječ o teoforičkom imenu neodređenog božanstva. Inače, kolikogod je sporadičan, on je uglavnom posvjedočen na Istoku,[116] a u Dardaniji jedino u Svrljigu.[162]

Pored grčko-rimskih teoforičkih imena kod paleobalkanskih plemena, pa prema tome i kod Dardanaca, postojala su i teoforička imena koja su izvedena od imena epihorskih božanstava. To nije bila rijetka pojava. Jedno od takvih teoforičkih imena izvedeno od domaćeg teonima jeste *Atta*, posvjedočen u Naissus: *T. Aur(elius) | Atta mil(es) |*[5] *leg(ionis) IIII Fl(aviae) str(ator) co(n)s(ularis) | pos(uit)*[164] i na području Ulpiane, kao matronimik: *et Attae filiorum...*[165] O kakvom se lokalnom božanstvu radi ne zna se sasvim sigurno. Pretpostavlja se da bi se moglo identificirati sa frigijskim božanstvom *Attisom* što je veoma teško prihvatljivo pošto se ovo ime deklinira po trećoj deklinaciji, pa bi dativ od toga bio *Atti, Attini, Attidi* i td.[166] U Aquileji je posvjedočen natpis na kojem stoji *Atti PAΓ A Theud. Theu. f. d. l. m.* kojeg Steuding

---

[152] IMS IV, pag.. 134, nr. 132.

[153] CIL III S 8169.; JOAI 6(1903), Bb. 28, nr. 35.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 249, nr. 223(22).

[154] G. Alföldy, Die Personennamen, 316.

[154a] I. Kajanto, Onomastic Studies, 80.

[155] Roschers Lexikon, V, col. 612.

[156] Fr. Bechtel, Die historischen Personennamen des griechischen bis zum Kaiserzeit, Halle 1917, s. v.

[157] W. Pape, op. cit., pag. 489.

[158] I. Kajanto, Onomastic Studies, 61.

[159] JOAI 6(1903), Bb. 48, nr. 56.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. IGRR I 677.; 287, nr. 462(21).

[160] Thucid. VI 58.

[161] IGRR I 677

[162] AEM X(1886), pag. 231, 240.; IGRR I 677.; A. Mócsy, Gesellschaft und Romanisation der römischen Provinz Moesia Superior, Budapest 1970, pag. 95, A 47.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 270, nr. 355(2).

[163] E. Sittig, De Nominibus theoforicis. Diss. Halle 1911, 132, 151, 158.; G. Kazarow, RE VI A, col. 476 ss.; D Detschew, op. cit., pag. 297, 299.; V. Beševliev. op. cit., pag. 22.

[164] CIL III 8294; JOAI 4(1901), Bb. 137, nr. 41.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 280, nr. 416(63).; IMS IV, pag. 70, nr. 7.

[165] CIL III 8274.; Ephem. op. IV, nr. 2.; AEM I, 1887, pag. 66—67.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 254, nr. 251(50).

[166] H. Dessau ILS, Index.

ispravlja u *Atte Papa*, dativ *Attes Papas*, [167] a čiju korekturu prihvaća i F. Cumont. [168] P. Petrović je mišljenja, da se ovdje radi o istom božanstvu kao *Deo Attoni Pal(?)* koji je posvjedočen u Buljesovac.[169] Ovaj teoforički kognomen je posvjedočen još i u Singidunumu.[170] Njegova jezička pripadnost je veoma široka i to od keltskoga,[171] semitskog[172] te do ilirskog.[173] Međutim, ovi u Provinciji Moesia Superior, prema mišljenju F. Papazoglu, moguće je, da pripadaju nekoj obitelji koja je došla vjerovatno iz Sjeverne Italije.[174] Ovo je ime posvjedočeno i na ranokršćanskim natipsu iz Mediolanuma.[175]

Iz svega što je do sada rečeno u vezi teoforičkih imena koja se pojavljuju u onomastici Dardanije rimskoga doba može se zaključiti slijedeće:

A. Grčko-rimska teoforička imena posvjedočena u onomastici ovoga područja bilo da su izvedena od imena viših ili nižih božanstava te od epiteta odnosno nadimaka su veoma sporadički prisutna. To je značajno istaknuti iz razloga što jasno govori o slaboj helenizaciji odnosno romanizaciji ovoga područja i pored činjenice geografskog položaja Dardanije i njezinog neposrednog susjedstva sa grčko-rimskim i helenističkim svijetom. Uostalom i sama prisutnost tih teoforičkih imena na ovome području prije je odraz otvorenosti duha određenih socijalnih struktura nosilaca tih imena ili što je još bliže povijesnoj istini, bili su stranog porijekla, nego li obraz procesa preoblikovanja i razaranja etnokulturnog identiteta društvenih slojeva Dardanije. Nema sumnje da u tom procesu razaranja etnokulturnog identiteta jednog etnikona ili određenih socijalnih struktura na nekom određenom geografskom prostoru prvi na udaru je sigurno jezik kao sredstvo kontaktiranja i komuniciranja. Ali nipošto i duhovna kultura koja, i pored stranih primjesa u sinkretističkoj formi u svojem pražnjenju i izražavanju svojih fenomena, ipak zadržava svoje osobitosti. Uostalom političke sile antičkoga svijeta vodile su veoma pragmatičku politiku prema svim etnokulturnim i duhovnim vrijednostima pokorenih naroda. Upravo ovakvoj vanjskoj politici ondašnjih velikih sila — Rim i Makedonija — trebaju zahvaliti što su se plodovi antičke civilizacije sačuvale. One nikada nisu išle ka razaranju ili sprečavanju u manifestiranju osobitnosti duhovne i materijalne kulture svakoga naroda zasebno. Njihova se, naime, snaga odražavala, da kroz priznavanja različitosti stvore političko jedinstvo. To se jasno pokazuje kroz takozvani proces poznat kao „interpretatio graeca" i „interpretatio romana." Jedino u tom smislu treba shvatiti pojam „helenizacije" odnosno „romanizacije."

1. S druge strane gledano sa socijalnog i pravnog aspekta ova teoforička imena jasno nam govore o socijalnoj slojevitosti društva dardanskog teritorija. Naime, izuzevši teoforička imena *Apollonius i Saturninus* koja su bila krakteristična za više socijalne i obrazovane slojeve, ostala bez obzira da li se radi o nadimcima odnosno epitetima, karakteristična su za robove i libertine, kao što su: *Apollonides* (18),

---

[167] Roschers Lexikon, I. 1, col. 713.
[168] RE II, col 2180.
[169] ILJug. 5, 1961, pag. 26, nr. 28.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag.238, nr. 155; IMS IV, pag. 126, nr. 119.
[170] IMS I, pag. 67, nr. 38.
[171] Holder I 272.
[172] Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 86, 152.
[173] M. Mirković, IMS I, pag. 67. ad nr. 38.; Z. Mirdita, Antroponimia, pag. 86, 151.
[174] F Papazoglu, Srednjobalkansa plemena, 174.
[175] CIL V 6183.; ILCV 2546 a adn.; F. Papazolgu, ibidem.

Demetrius (22), *Mercurialis* (30), *Hermes, Hermogoras, Hermogenus* (52), *Afrodisia* (64), *Asclepius, Asclepiades* (70), *Dionisius* (83), *Eros* (96), *Musa* (124), *Nicex* koje je karakteristično ne samo za libertine nego i za domorodačko stanovništvo (128), *Tyche* (135), epitet *Niceforus* (138) koje je karakteristično i za domaći etnički elemenat, a ne samo za libertine i robove, *Phoebus* (142) i dr. Osim toga neka karakteristična teoforička imena za šire slojeve stanovništva kao *Silvanus* (55), odnosno karakteristična za trački etnički elemenat *Dionisius* (88) kolikogod govore o prisutnosti istih toliko govore i o utjecaju kontaktnih zona itd.

3. Mnoga od tih poganskih teoforičkih imena prešla su u starokršćansku onomastiku, kao: *Apollonius* (13), *Iovinus* (28), *Mercurius, Mercurialis* (31), *Silva, Silvanus, Silvester* (55), *Afrodisia* (65), *Demetrius* (35), *Dionisius* (80), *Eros* (95), *Herculanus* (101), *Nice* (127), *Tyche* (136), *Theodosius* (155).

4. Pri tome treba istaći, da su na tlu Dardanije posvjedočena i izvjesna karakteristična teoforička imena kao *Atlante, Divus, Musa.*

5. I na kraju koncentracija istih, pored sdporadičnsti, geografski gledano, oni su najviše prisutni na području kolonije Scupi što je shvatljivo, kada se ima u vidu njen pravni položaj, gdje su bili nastanjeni mnogi deduktivni vojnici a i strani etnički elemenat.

6. I na kraju kada je riječ o epihorskim teoforičkim imenima za sada je posvjedočeno samo *Atta*, inače vojnik legije IV Flaviae što jasno govori o fenomenu „interpretatio romana." No, i pored toga čitav navedeni onomastički materijal treba uzeti samo kao „pars pro toto", imajući u obzir činjenicu, da su samo imućno osobe i obitelji mogle podizati sebi spomenike. Sigurno je, da je šire stanovništvo Dardanije imalo i svoja teoforička imena epihorskog karaktera, a ne samo grčko-rimska. No, kako su ona glasila ostat će nam nažalost, zbog nedostataka adekvatnih izvora, a to su u prvome redu nadgrobni spomenici, vječna tajna.

Priština, 14. 04. 1990.

Zef MIRDITA

THEOPHORIC NAMES IN THE ONOMASTICS OF DARDANIA IN ROMAN EPOCH

Summary

Considering the fact that personal names were evidenced in the territory of Dardania in Roman epoch, as well as in other parts of the Roman Empire, with different contents and meanings, in this work author treats theophoric names derived from the names of the superior and lesser Gods. Those derived from the names of superior Gods, consist of the dedicative elements with suffixes *-alis, -aris, -inus, -ius*. The following names take part of this group: *Apollonius, Demetrius, Iovinus, Iovius, Saturnius, Mercurius, Mercurialis, Silvanus*. In the group of theophoric names derived from the names of lesser Gods, there are: *Aphrodisia, Aphroditus, Asklepius, Asklepiodotee, Dionisius, Divus, Eros, Mania.* Speaking of Greek popular theophoric names with local or family characteristics, we can point at theophoric name with the compounding word *-genes*, like *Hermogenes* and *Hormogoras*. In the territory of Dardania it was also evidenced theophoric name derived from one of the hypostasys of *Artemida - Atalante*. Cognomen derived from the gentilitia *Attianus* here is also treated as theophoric name, and we can consider it to have the same meaning as Phrygian Mother of Gods - *Kybel(la)*. Theophoric names *Dionisius* and *Dioskurides* are very rare. Mostly evidenced theophoric names derived from the name of the Goddess *Hercules*, that is not related in the cults with the famous Ancient Greek hero - *Heracles*. Of epithets and nicknames, mostly evidenced there are *Necephorus, Phoebus, Polyxenus*, and *Thalasse* or *Thalassios*. *Theodosius* and *Theopompus* are derived from the abstract word Theos. Theophoric names derived from the names of epiphoric Gods were also common in Dardania, as well

as Greek and Roman theophoric names. One of the epiphoric-origin names is also theophoric name *Atta*. On the basis on these data, author concludes the following: 1. Greek and Roman-originated theophoric names derived from the lesser and superior Gods' names are generally sporadic, what brings us to the conclusion of rather incomplete Hellenization or Romanization of the area, manifestated in the processes called „Interpretatio graeca" or „Interpretatio romana". 2. From the social and legal point of view, above mentioned theophoric names illustrates social composite of Dardanic society of the time. That is to say, beside theophoric names *Apollonius* and *Saturninus*, common in the upper and more educated class of the society, others were connected with Libertines, slaves, and the local people. 3. Many of the pagan theophoric names enetered the oldcristian onomastycs, like: *Apollonius, Iovinus, Mercurialis, Mercurius, Silva, Silvanus, Silvester, Afrodisia, Demetrius, Dionisius, Eros, Herculanus, Nice, Tyche, Theodosius*. 4. Here it is noticed that in Dardanic area there were evidenced some distinctive theophoric names, such as: *Atalanta, Divus, Musa*. 5. From geographical point of view, although these names are quite rare, they were mostly concentrated in the area of the Scupi colony. This is understandable when it is considerated its legal position and settlement of the liaison officers, together with the foreign ethnic minority members. Finally, speaking of epiphoric theophorical names, in Dardania there is evidenced only the name *Atta*. This was the name of the IV Flaviae Legion soldier, that illustrates the phenomenon of "interpretatio romana" process. Nevertheless, author found that the whole onomastic material should be considered as "pars pro toto", knowing that only well-to-do could erect themselves a monument. It is sure, the author continues, that the population of Dardania, generally, had their own theophoric names of epiphoric type, and not only of the Greek and Roman-origin. What did they look like, unfortunately, there will remain an eternal secret, because of the lack of adequate sources, tombstones, primarily.